کاروان کاکەسوور لە وەڵامی دەنگەکان دا سەبارەت بە ئەنفال و ڕۆڵی ئەدەب

لە ئەرشیفی دەنگەکان ەوە ١٤/٤/٢٠٠٧

دەنگەکان:

دوای تێپەڕبوونی ١٩ ساڵ بەسەر کردەی ئەنفالدا، ئایا ئەدەب توانیویەتی لە ناو خەیاڵ و فەنتازیا و زماندا ئەنفالێک دابمەزرێنێ جیاوازبێت لەو ئەنفالەی هەتا ئێستا زمانی سیاسی و ئایدیۆلۆژیا پێیان ناساندووین؟ تایبەتمەندیی ئەو زمانە ئەدەبییە چۆنە کە ئەدەبی کوردی بۆ بەرجەستەکردنەوەی ئەنفال بەرهەمی هێناوە؟ ئاخۆ ئەدەب دەتوانێت زمانێک بێت بۆ بەجیهانیکردنی کردەی ئەنفال؟

کاروان کاکەسوور:

ئەو پرسیارە بە هەر شێوەیەک و لە هەر ئاستێکدا بکرێت، ئەوە هەر دەمانخاتەوە بەردەم بیرکردنەوە لە پێوەندیی نێوان ئەدەب و مێژوو. ئەنفال وەکوو ئیرادەیەکی ئایدیۆلۆجی بەسەر واقیعی ئێمەدا سەپێنراوە. ئەو ئیرادەیە هەر لە سەرەتاوە هەوڵی ئەوەی داوە هەموو بیرکردنەوە و خەیاڵێک بخاتە ژێر دەستەڵاتی خۆیەوە. ئەمە تەنیا پێوەندیی بە ئەنفالەوە نییە، بەڵکوو هەموو ڕووداوە گەورەکانی مێژوو ئاوان. پێوەندیی نێوان خەیاڵ و واقیعیش هەمیشە پێوەندییەکی شەڕانگێز بووە. مەرج نییە خەیاڵ تەنیا ئەدەب و هونەر بەرهەم بهێنێت، بەڵکوو زۆر جار واقیع بەرهەم دێنێتەوە. دەشێ خەیاڵێکی جوان لە جیاتیی ئەوەی ببێتە شیعر، چیرۆک، ڕۆمان یان تابلۆیەکی هونەری، ببێتە دروستکردنی تفەنگێکی دوورهاوێژ، تۆپێکی گەورە، یان ڕۆکێتێکی سەرسووڕهێنەر. کەواتە سەرچاوەی هەموویان هەر خەیاڵە. پێم وایە بە هەڵەدا دەچین، کاتێک دەمانەوێت ئەنفال و هەر ڕووداوێکی دیکەی مرۆیی لە خەیاڵ و فەنتازیا داببڕین. ئەنفال پێش ئەوەی بکرێتە واقیع، تێکست بوو. پێش ئەوەی بکرێتە تێکستیش، خەیاڵ بوو. کاتێک خەیاڵ و ئایدیۆلۆجیا ئاوێتە دەبن، ڕووداوی وەکوو ئەنفال دەهێننە کایەوە. مەبەست لە ئایدیۆلۆجیا هەر سەرچاوەیەکی زانراوە، کە لە ڕێیەوە بیر دەکرێتەوە و دەڕوانرێت. واتە کێشەی

ئامادە هەن و وا خۆیان دەردەخەن بۆ هەموو دۆخەکان دەست دەدەن.
کێشەی گەورە لێرەدایە، کاتێک نووسەر دەیەوێت ئەو واقیعە بکاتەوە خەیاڵ. ئەو تێگەیشتنە هەتا ئێستایش بەسەر ئەدەبی ئێمەدا زاڵە.
دەبێت لێرە ئاماژە بەوە بکەم، کە ئەنفال بە نهێنی لەناو بەشێکی زۆری تێکستەکانماندا کار دەکات، بۆیە کاتێک دەمانەوێت قسە لەبارەی ئەنفالەوە بکەین، مەبەستمان ناوی ئەنفال نییە، مەبەستمان ئەو تێکستە ئەدەبی و هونەرییانە نین، کە باس لە ئۆپەڕاشیۆنی ئەنفال دەکەن، بەڵکوو مەبەستمان ئەو دیسکۆرسەیەیە، کە لە پشت بیرکردنەوەی نووسەرەوە ئامادەیی هەیە. مەبەستمان گرێی ئەنفالە، کە بە درێژایی تەمەنی خۆی خەیاڵمانی ڕەنگڕێژ کردووە. ئەنفال دەستایەتییەکی زۆر بەتینی لەنێوان نووسەر و مێژوودا پێک هێناوە. ئیشی ئەو نووسەرە بەردەوام ئەوە بووە دڵنەوایی ئەو مێژووە برینداره بداتەوە.
لێرەوە زمانی نووسەری ئەدەبی نەک هەر تێکەڵی زمانی ئایدیۆلۆجیا و سیاسەت دەبێت، بەڵکوو ڕەوایەتییشیان پێ دەدات. سەیر نییە کاتێک دەبینین هەموو ساڵێک شیعر و پەخشان شانبەشانی گوتاری سیاسی یادی ئەنفال، هەڵەبجە و ڕاپەڕین دەکەنەوە. بە هەمان تێڕوانین و بە هەمان زمان. یەکێک لە خەسڵەتەکانی ئایدیۆلۆجیا ئەوەیە، کە بەردەوام لە هەوڵی ئەوەدایە واقیع دیاری بکات، یان بە مانایەکی دیکە بیخاتە ناو چوارچێوەیەکی سنووردارەوە، بەو مەبەستەی سەری لە ئەرکەکانی خۆی دەربچێت، بەڵام نووسەری ئەدەبی، ئەو نووسەرەی ویستی تێپەڕاندنی هەیە، بە پێچەوانەوە واقیعێکی گریمانەیی دەخوڵقێنێت، کە تەواو جیاواز بێت لەو واقیعەی ئایدیۆلۆجیا دیاری دەکات. لای ئێمە مەسەلەکە ڕێچکەیەکی دیکەی گرتووە. بەگشتی نووسەران یارمەتییەکی گەورەی ئایدیۆلۆجیایان داوە، کە واقیع پێناسە بکات. بە مانایەکی دیکە، ئەو لە ڕێگەی ئایدیۆلۆجیاوە پەیوەندی بە واقیعەوە دەکات.
ئەو نووسەرە وا بۆ بیست ساڵ دەچێت خۆشحاڵانە لەناو ئەو واقیعەدا دەژی، کە ئایدیۆلۆجیا خوڵقاندوویەتی، بە ڕادەیەک، جیاوازی لەنیوان خودی نووسەر و ئەو واقیعەدا نەماوە. بە مانایەکی دیکە، هەموو تەعبیرکردنێک لە خودی خۆیشی، هەر تەعبیرە لەو واقیعە چەسپاوە. لێرەوەیە ئەو نووسەرە ئیشی بە داهێنانی زمان نامێنێت، کە گرنگترین ڕێگەیە بۆ گەیشتن بە نهێنییەکانی مێژوو. ئەمە هۆیەکە لەو هۆیانەی، کە وای کردووە تێکستەکان ئەوەندە لە یەک بچن، چونکە وەک گوتمان هەموو خودەکان لەناو ئەو واقیعەدا بوونەتە یەک خودی هاوبەش. گوتیشمان ئەو واقیعە پێناسە کراوە و لەلایەن ئایدیۆلۆجیاوە سنوورەکانی بۆ کێشراون. لە تێڕوانینی ئەریستۆوە

مێژوو خۆی ناتەواوە، چونکە بەشێک لە واقیع دەردەخات، نەوەک هەمووی. بەم شێوەیە ئەو مامەڵە میکانیکییەی نووسەری ئێمە لەگەڵ ڕووداو، هەر لە بنەرەتەوە مامەڵەیەکی دروست نییە و ناتوانێت هیچ نهێنییەک لە مێژوو دەربخات.

تاکە ڕێگەی ئەو نووسەرەمان بۆ هێنانەوەی ئەنفال وەکوو ڕووداوێکی مێژوویی، تەنیا تراجیدیایە. تراجیدیا بۆ مانا میللییەکەی، نەوەک بۆ مانا فەلسەفییەکەی. بەمەیش لە لایەک سنوورێکی تەسک بۆ خەیاڵ دادەنێت و لە لایەکی دیکەیش هەموو جیاوازییەکان لەنێوان ئەنفالی فاکتوال و ئەنفالی هونەریدا دەسڕێتەوە. لێرەوە نووسین نابێتە پرۆسەیەک بۆ تێکشکانی واقیع، چونکە هەڵگری هیچ دژایەتییەکی واقیع نییە، بەڵکوو هەر خۆی دەبێتەوە بەشێکی جیانەکراوەی ئەو واقیعە. هەر ئەمەیش دیسان پێوەندیی بە ئایدیۆلۆجیاوە هەیە، چونکە ئایدیۆلۆجیا بەپێی ئەرکەکانی خۆی سیمای واقیع پێشان دەدات.

سەردەمێک ئەو واقیعە بە شێوەیەکی زۆر تاریک دەردەخات، بەو مەبەستەی کۆمەڵگا بخاتە حاڵەتێکی نیگەرانەوە و داوای خێراترین چارەسەری لێ بکات. هەر ئەو ئایدیۆلۆجیایە لە سەردەمێکی دیکەدا ئەم سیما پەشێوییەی واقیع بە شێوەیەکی تەواو پێچەوانە پێشان دەدات، بە ڕادەیەک وای دەردەخات هەر بیرکردنەوەیەکی جیاواز لە خۆی و هەر گۆڕانکارییەک، کە بەبێ ئەو بکرێت، جارێکی دیکە ئەو کۆمەڵگایە بەرەو وێرانی دەباتەوە. ئەگەر لێ جیاتیی ئەنفال هەر ڕووداوێکی دیکەیش دابنێین، ئەوا هیچ لە مەسەلەکە ناگۆڕێت.

مەبەستمانە بڵێین ئەو نووسەرە لە ڕێگای تراجیدیایەکی هەژارانەوە، کە تەنیا پشت بە یادەوەری و بینینێکی ڕووکەش دەبەستێت، نەک بە تێڕوانینێکی ڕەخنەگرانە، بۆ ناو مێژوو دەگەڕێتەوە. لەوێیشەوە مژدەی ژیانێکی ئاسوودە و بەختەوەرمان دەداتێ.

سەرنج دەدەین تێڕوانین و ئیشکردنی ئەو نووسەرە هەمان تێڕوانین و ئیشکردنی ئایدیۆلۆجیایە. ئەو نووسەرە بە هەمان زەمەنی فیزیکی بۆ ناو مێژوو دەگەڕێتەوە، ئەوە لە کاتێکدا دەبێت زەمەنێکی پێچەوانە بخوڵقێنێت، کە ئەمەیان خۆی لە کۆمەڵێک تەکنیک و فۆڕمی هونەریدا دەبینێتەوە. لێرە جارێکی دیکەیش هەست بە پاشکۆیەتیی ئەدەب دەکەین، چونکە ئەمە لاساییکردنەوەی کتومتی ئایدیۆلۆجیایە، کە هەمیشە خێراترین ڕێگە دەگرێتە بەر بۆ لێکدانەوەی واقیع. لێرەیشەوەیە ڕووداو تەنیا لە ئاستی هەقایەتدا دەمێنێتەوە و ناگاتە ئاستی چیرۆک، کە هەر یەکەیان خاوەنی زەمەنی خۆیانن و لای ئێمە تێکەڵی یەکتر کراون. من پێشتریش لەم بارەیەوە گوتوومە، گەڕانەوەی ئێمە بۆ ناو مێژوو زۆر جار گەڕانەوەیەکی

نۆستالژییانەیە، نەوەک د□□قانە. گەڕانەوەیەکە پڕە لە سۆز و میهرەبانی، بۆیە ناتوانین مێژوویەکی جیاواز لەو مێژووە فەرمییە بخوڵقێنین. ئەو گەڕانەوەیە هەڵگری چاوێکە، کە هەموو ڕابردوو بە پیرۆز دەبینێت، بگرە زۆر جار ئەو نووسەرە هەر خودی نووسین بە شتێکی گڵاو دەزانێت و ڕێگەی نادات بەبێ پاککردنەوە لە گومان و پرسیارە بەدەکان بچێتە ناو هەندێک زۆنەوە، کە لای ئەو پیرۆزن و بە تابوو دادەنرێن. ئەو تەماهیکردنە لەگەڵ مێژوو ئەدەبی نووسراوی ئێمەی کردووەتە پاشکۆی ئەدەبی زارەکی. بەکورتی تێکڕای ئەرکی ئەو نووسەرە لەوەدا کۆ دەبێتەوە، کە پێمان بڵێت ڕووداوێک هەیە بە ناوی ئەنفال، ڕووداوێکی دیکە هەیە بە ناوی هەرەس، ڕووداوێکی دیکەیش هەیە بە ناوی کۆڕەو. ئەگەر بمانەوێت ئەو پڕۆسێسە بە زمانی ئەلیکترۆنی بنووسینەوە، ئاوای لێ دێت: نووسەر کۆپییەک لە لینکی واقیع وەردەگرێت و بۆمانی پەیست دەکات. لێرە ناکرێت نەڵێین ئەو نووسەرە تەنیا کاتێک دەزانێت لە کۆمەڵگادا چەوسانەوە هەیە، کە زمان زۆر ئاسان و شەفاف دەکرێتەوە و شتەکان لە شێوەی کۆمەڵێک ئایکۆندا دەردەخرێن.

ئەگەر ئێمە پێ لەسەر ئەوە دابگرین، کە زمانی ئەدەبیمان بووەتە پاشکۆی زمانی سیاسەت، ئەوە دەبێ بزانین ئاست و مەودای زمانی سیاسەتمان چۆنە، بەو مەبەستەی بزانین سەرچاوەی ئەو نووسەرە ئەدەبییە چەند هەژارە‌. من پێم وایە ئەو زمانەی سیاسەت ئەگەر هەر بە پێوەرەکانی سیاسەت خۆیشیەوە لێک بدەینەوە، هەر زمانێکی لاوازە. زمانێکە تەنیا لە سنووری ناسینەوەی لایەنگر و دەستنیشانکردنی دوژمندا بە کار هاتووە. هێندە‌ی ئێمە لە دوای ئەنفالەوە سەرنجمان لە ئەدەبی خۆمان داوە، هەر ئەوەمان بۆ دەرکەوتووە، کە ئەوەی لە پشت ئەو ئەدەبەوەیە ئایدیۆلۆجیایەکی هەژارە، نەوەک فکری ڕەخنەیی و فەلسەفە. ئەوەی ناهێڵێت ئەنفال و هەر ڕووداوێکی دیکەی مێژوویی بسوێنەوە، ئەو گوتار و لێکۆڵینەوانەن، کە لە گۆڤار و ڕۆژنامەکاندا بڵاو دەکرێنەوە و باس لە گەورەیی ئەو تێکستانە دەکەن، ئەو تێکستانەی ئەنفال و ڕووداوەکانی دیکەی مێژوویان وەک خۆی گوێزاوەتەوە. هەتا ئەمڕۆیش لێکۆڵینەوەی ئێمە هەموو جوانییەکانی تێکستێک لەوەدا کۆ دەکاتەوە، کە پڕیەتی لە‌ ئێش و ئازار. ئازار بە مانا میللییەکەی، نەوەک بە مانا فەلسەفییەکەی. لێرەوەیە من باوەڕم نییە، کە مەسەلەکە تەنیا نەبوونی تێڕوانینی قووڵ بێت بۆ خوێندنەوەی واقیع، بەڵکوو بە پلەی یەکەم نەبوونی شێوازێکی جیاواز و سەربەخۆی هەر نووسەرێکی ئەدەبییە. ئەگەر ئەنفال لە واقیعدا کۆمەڵگەی ئێمەی تێک شکاندبێت، ئەوە لەناو نووسیندا بەردەوام ئیستاتیکامانی شێواندووە.

http://www.dengekan.com/doc/2007/4/anfal2007/karwan_kakaSwr.pdf